
ДИСКУСИИ

ЗА ПРИЕМАНЕТО НА НАСЛЕДСТВО И ДОКАЗВАНЕТО МУ – НЯКОЛКО СПОРНИ ВЪПРОСА В ПРАКТИКАТА

*Васил Петров**

1. Уводни бележки

Въпросите, свързани с приемането и отказа от наследство и с доказването на тези обстоятелства, не са останали без внимание в правната ни теория¹ и съдебната практика². Оказва се обаче, че материята не е съвсем безспорна и има с какво да ни изненада.

Повод за настоящите кратки бележки е даденото с решение № 437 от 17.01.2012 г. по гр. д. № 70/2011 г. на ВКС, III г. о., тълкуване на редица разпоредби на ЗН относно приемането на наследството и някои проблеми от доказателствен характер, породени от това решение.

2. Казусът, който е стоял на вниманието на Върховния касационен съд (ВКС), е бил следният.

Пред инстанциите по същество са били предявени искове с правно основание чл. 240 във вр. с чл. 79 ЗЗД за връщане на суми, получени по два договора за заем, и по чл. 86 ЗЗД, представляващи обезщетения за забава. Заемите били дадени от ищеца на едноличен търговец (ЕТ), който починал преди завеждане на делото и оставил като наследници по закон ответниците по делото – съпруга и непълнолетен към момента на смъртта на баща си син. Пред инстанциите по същество наследниците на длъжника не

* Младши съдия в Софийския градски съд, докторант по административно право и административен процес в Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

¹ **Ненова, Л.** Законодателни проблеми в областта на наказателното право. ГСУЮФ, т. LVIII (1967). С.: Наука и изкуство, 1967, 189–199; **Хинов, М.** Приемане и отказ при наследяването. С.: Наука и изкуство, 1977, *passim*; **Цонов, Ал.** Коментар по Закона за наследството. С.: Изд. на Върховния съд на Република България, 1993, 145–147; **Господинов, Г.** Наследството и делбата му. С.: Съюз на юристите в България, 1995, 129–163; **Марков, М.** Семейно и наследствено право. Помагало. 2. изд. С.: Сиби, 2005, 190–198; **Тасев, Хр.** Българско наследствено право. 9. прераб. изд. Нова ред. Г. Петканов и С. Тасев. С.: Сиела, 2009, 121–139.

² **Марков, М.** Преглед на съдебната практика относно приемането и отказа от наследство. – Собственост и право, 2008, № 9, 37–45.

са се бранили с доводи относно наличието или липсата на наследствено правоприемство, но въпреки това инстанциите по същество са отхвърлили исковете на кредитора с мотиви именно за липсата на приемане на наследството.

Недоволен, кредиторът е обжалвал пред ВКС с искане за допускане на касационно обжалване по общо 15 различни въпроса на материалното и процесуалното право. С определение № 1020 от 12.08.2011 г. по гр. д. № 70/2011 г. на ВКС, III г. о., е допуснато касационно обжалване по два въпроса:

– относно това нормата на чл. 48 ЗН съставлява ли законова презумпция, по силата на която законните наследници носят отговорността по чл. 60 ЗН от откриването на наследството по смисъла на чл. 1 ЗН до доказване приемането на наследството по опис или отказ от наследство;

– във връзка с приложението на чл. 60, ал. 2 ТЗ, и по-конкретно – ако наследниците по закон на починалия едноличен търговец не желаят да извършват и да продължат търговската дейност на своя наследодател, не поемат предприятието и фирмата на едноличния търговец, отговарят ли за задълженията на своя наследодател, които са възникнали в резултат на търговската му дейност, като се има предвид, че имуществото на физическото лице и на едноличния търговец са едно цяло и отговорността на едноличния търговец е неограничена от имуществото на фирмата.

С посоченото решение¹ ВКС дава разрешение на тези въпроси, а и на още един.

Върховният касационен съд приема, че нормата на чл. 48 ЗН съставлява законова презумпция, по силата на която законните наследници носят отговорността по чл. 60 ЗН от откриването на наследството по смисъла на чл. 1 ЗН до доказване на приемането на наследството по опис или отказ от наследството. А именно: че наследството се придобива с приемането му от момента на откриване на наследството – смъртта на наследодателя, като при отказ от наследство частта на отреклия се уголемява дяловете на останалите наследници, а наследникът, който е приел наследството по опис, отговаря само до размера на полученото наследство. На въпроса, ако наследниците по закон на починалия собственик на ЕТ не желаят да извършват и да продължат търговската дейност на своя наследодател, не поемат предприятието и фирмата на едноличния търговец, отговарят ли за задълженията на своя наследодател, които са възникнали в резултат на търговската му дейност, ВКС отговаря положително, тъй като имуществото на физическото лице и на едноличния търговец са едно цяло и отговорността на едноличния търговец не е ограничена от имуществото на фирмата. Според ВКС това е така, тъй като ЕТ носи отговорност за задълженията си с цялото си имущество, независимо от това дали е част от предприятието на ЕТ, дали е лично имущество, или имущество, представляващо съпругеска имуществена общност, поради което и неговите наследници отговарят за тези задължения със съ-

¹ Решението е постановено по реда на чл. 290 ГПК.

щото това имущество, независимо от това дали са поели, или не са поели предприятието на ЕТ. Върховният касационен съд приема, че след като наследниците ответници не са оспорили факта на приемане на наследството, не е в тежест на ищеца да го установява. По отношение на непълнолетния наследник приема, че не е приложима нормата на чл. 61, ал. 2 ЗН, тъй като към момента на откриване на наследството той е бил непълнолетен, т.е. ограничено дееспособен, а не недееспособен, за да приеме наследството само по опис.

3. За да преценим правилността на това *прецедентно тълкуване*¹ на закона от състав на ВКС, следва да отчетем следните общи бележки.

Лицето, което е наследник по закон на дадено починало лице, е *призовано* към наследяване. Това означава, че в патримониума му е възникнало самостоятелно непритезателно субективно *право на наследяване*. Съдържанието на това право се състои във възможността титулярят му да приеме наследството на починалото лице или да се откаже от него². За да породи правни последици, упражняването на правото на наследяване следва да стане по някои от предписаните в ЗН начини и в сроковете, посочени в закона.

Последиците от упражненото право на наследяване в случаите на изявена воля за приемане са възникване на наследственото правоприемство, сиреч преминаването на имуществото (правата, но и задълженията) на наследодателя към наследника.

От момента на приемането наследникът отговаря за задълженията на наследодателя било изцяло, ако приемането е направо, било ограничено – до размера на полученото наследство – ако е приел по опис (чл. 60, ал. 1 и ал. 2 ЗН).

Начините за приемане на наследството са посочени изчерпателно в ЗН. Съобразно отговорността на наследника те са два – направо и по опис, а съобразно способ за приемане също са два – изрично, с нарочно волеизявление до районния съд (чл. 49, ал. 1, чл. 51, ал. 1, изр. първо, чл. 61, ал. 1 ЗН) или с конклюдентни действия (чл. 49, ал. 2 ЗН).

Според мен не е вярно, че чл. 48 ЗН съдържа законова презумпция, по силата на която наследниците по закон носят отговорността по чл. 60 ЗН от откриването на наследството по смисъла на чл. 1 ЗН до доказване на приемането на наследството по опис или отказ от наследството. Начините за приемане на наследството са посочени в закона и никой от тях няма приоритет пред останалите, нито се предполага, до доказ-

¹ Въпросът за естеството на тълкуването, дадено от състави на Върховния касационен съд по реда на чл. 290 ГПК, е спорен. Вж. становището на **Мингова, А.** – Във: **Сталев, Ж., А. Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова.** Българско гражданско процесуално право. 9. изд. С.: Сиела, 2011, 610–619, както и това на **Георгиев, Ив.** За практиката на съдилищата и за проблемите на съдебната практика. – Търговско право, 2010, № 4, 19–25.

² **Марков, М.** Семейно и наследствено право. Помагало. 2. изд. С.: Сиби, 2005, с. 147, както и **Станева, А.** Право на наследяване. – Държава и право, 1990, № 12, 23–27.

ване на противното, да е налице. Такава законова презумпция законът никъде не съдържа. Законови презумпции съгласно чл. 154, ал. 2 ГПК може да установява само законодателят, но не и съдът. Поради това считам, доколкото не са изложени, нито биха могли да бъдат изложени от ВКС съображения за едно корективно тълкуване, че се касае всъщност за тълкуване *contra legem*, което следва да бъде изоставено.

Кредиторът, който претендира, че наследник на починал негов длъжник отговаря за задълженията на наследодателя си, следва да докаже, че наследникът е приел наследството на длъжника по някой от предвидените в ЗН начини. Член 48, изр. първо ЗН изрично постановява, че наследството (правата, но и задълженията) се придобива с приемането му. Следователно без приемане наследникът не отговаря за задълженията на наследодателя.

От това следва, че фактическият състав, който поражда отговорността¹ на наследника на починалия длъжник, включва освен юридическите факти, от които е възникнало кредиторското вземане към наследодателя длъжник, но и юридическите факти, от които е възникнало правото на наследяване на наследника на починалия длъжник, както и факта на упражняването на правото на наследяване. Кредиторът е този, който следва да докаже благоприятния за него *положителен* факт на приемането на наследството (чл. 154, ал. 1 ГПК).

Ако той не може да стори това, законът му е предоставил възможност да поиска по реда на чл. 51, ал. 1, изр. второ ЗН от съда, пред който делото е висящо, определяне на срок на ответника наследник на починал наследодател длъжник за вземане на становище дали приема наследството на починалия длъжник, или се отказва.

Именно посочената норма е най-яркото доказателство, че законова презумпция, каквато Върховният касационен съд поддържа да има, не съществува. Защото, ако наистина имаше такава, нормата на чл. 51 ЗН би била излишна, а тя не е.

4. Не мога да се съглася, на следващо място, и с тълкуването, че чл. 61, ал. 2 ЗН, който предвижда, че недееспособните приемат задължително по опис наследството, се отнася само за малолетните, но не и за непълнолетните, доколкото, както се поддържа, последните са ограничено недееспособни, но не и напълно недееспособни. Следва да се отбележи, че когато е влязъл в сила ЗН – 29 април 1949 г., ЗЛС, който дели физическите лица на малолетни, непълнолетни и пълнолетни, не е бил още в сила (последният е влязъл в сила на 9 септември 1949 г.), поради което понятието „недееспособни“, употребено в чл. 61, ал. 2 ЗН, няма как да означава „малолетни“ по смисъла на ЗЛС. Бил е в сила Законът за лицата от 1907 г.², който е делеял лицата на „малолетни“ (ненавършили 21 г.) и „пълнолетни“ (навършили 21 г.).

¹ За различните значения на понятието в частното право вж. **Калайджиев, А.** Облигационно право. Обща част. 4 прераб. и доп. изд. С.: Сиби, 2007, 41–42.

² Вж. подробно **Максимов, Хр.** Закон за лицата. Разяснен с практиката на Върховния касационен съд. С., 1941, *passim*.

Очевидно е, че нормата на чл. 61, ал. 2 ЗН следва да се тълкува във връзка с дейността по време на приемането ѝ нормативна уредба на ЗЛ от 1907 г., като изразът „недееспособни“ означава „ненавършили пълнолетие“.

Тълкуването, застъпено в обсъжданото решение на ВКС, по отношение на правната невъзможност на непълнолетния да приеме направо, е в противоречие със застъпеното в теорията по въпроса¹.

Тълкуването, застъпено в обсъжданото решение на ВКС, е в противоречие и с досегашната практика на съдилищата².

5. С оглед на дадените в т. 2 от тълкувателно решение № 2/2010 г. от 28.09.2011 г. по т. д. № 2/2010 г. на ОСГК разяснения решението по чл. 290 ГПК като селективен критерий е приравнено на посочените в т. 2 от тълкувателно решение № 1/2009 г. от 19.02.2010 г. по т. д. № 1/2009 г. на ОСГКТК актове на нормативно тълкуване, постановени от ВС и ВКС, предвид сходното им предназначение да служат за създаване на единна и безпротиворечива съдебна практика. За разлика от тях обаче, решението по чл. 290 ГПК, бидейки акт на казуално тълкуване, е задължително в тълкувателната си част само за долустоящите на ВКС съдебни инстанции по силата на предоставената на тричленния състав на ВКС институционална компетентност да уеднаквява практиката, формирана от решения на въззивните съдилища и решения на Върховния съд или на ВКС, постановени преди влизане в сила на действащия ГПК – като част от общото правомощие на ВКС да осъществява върховен съдебен надзор за точното и еднакво прилагане на законите от всички съдилища. По отношение на други тричленни състави на ВКС даденото с решение по чл. 290 ГПК тълкуване не се ползва с такава задължителност.

Следва да се отбележи обаче, че дори и за инстанционните съдилища обсъжданото тук решение на ВКС не е изцяло задължително. То е задължително единствено по отношение на даденото тълкуване на правните въпроси, по които изрично е допуснато касационно обжалване по реда на чл. 288 ГПК. Ако съставът, както в настоящия случай, покрай отговора на съществените въпроси, по които е допуснато касационно обжалване, е дал отговор и на други такива, респ. е дал казуално тълкуване на други правни норми, то тази допълнителна тълкувателна дейност на състава на ВКС не бива обличана с прецедентна сила по отношение на инстанциите по същество³.

По тази причина обсъжданото решение на ВКС е задължително за инстанциите по същество по отношение на въпросите за съществуването на законова презумпция

¹ Матеева, Е. Семейно право на РБ. Варна: ВСУ „Черноризец Храбър“, 2010, с. 451; Цонов, Ал. Цит. съч., с. 156.

² С определение № 332 от 20.04.2010 г. по гр. д. № 1780/2009 г. на ВКС, I г. о., не е допуснат до касация именно въпрос относно това дали под „недееспособни“ чл. 61 ЗН има предвид и ограничено дееспособните, съответно – непълнолетните.

³ Така изрично определение № 1104 от 1.12.2011 г. по гр. д. № 1000/2011 г. на ВКС, II г. о.

относно приемането на наследство и отговорността на наследниците на ЕТ, но не и относно правната възможност на непълнолетния да приема направо. По този последен въпрос инстанциите по същество са свободни да следват и друго разрешение.

6. Доказателствени и процесуални проблеми

Решението на ВКС засяга и един важен процесуален въпрос – относно тежестта на доказване на правопораждащите претендираното от ищеца право юридически факти и служебните задължения на съда при действието на новия ГПК.

В коментирания случай, съдейки по мотивите на ВКС, инстанциите по същество не са разпределяли доказателствена тежест по отношение на факта на приемане на наследството от наследниците по закон, доколкото от последните е липсвало оспорване, а накрая със съдебното решение са отхвърлили исквете, мотивирайки се с липсата на приемане.

Според мен не може да се приеме, дори при действието на новия ГПК, че съдът е допуснал процесуално нарушение. Задължение за разпределяне на тежест на доказване съдът има относно подлежащите на доказване¹ факти, а това са тези, които са наведени в процеса от страните. А задължение да указва, че страна не сочи доказателства, съдът има само за вече твърдени факти от страна в процеса (чл. 146, ал. 1 и 2 ГПК)². Съдът няма задължение да указва на ищеца да сочи доказателства за факти, които са относими за доказване на иска му, но които той поради незнание на закона не сочи. Незнанието на закона не извинява. Обстоятелството, че ищецът погрешно счита, че е достатъчно едно лице да бъде наследник по закон на починалия му длъжник, за да отговаря за задълженията на последния, не е основание първоинстанционният съд да му указва, че е необходимо да докаже още и приемане на наследството.

Дори и да се приеме, че съдът по същество е допуснал съществено процесуално нарушение, като е „изненадал“ ищеца, отхвърляйки иска по съображения, които изобщо не са били наведени от ответника, и позовавайки се на липсата на факти, за които не е указал тежестта на доказване на ищеца, от това не следва, че ищецът е доказал иска си. Липсата на оспорване на даден факт, респ. на дадена правна последица (в случая приемането на наследството), не означава, че фактът е доказан, нито че правната последица е възникнала.

На следващо място, дори и страната да се позовава във въззивната си жалба на допуснатото от първата инстанция процесуално нарушение, което е довело до фактическа или доказателствена непълнота, то същата следва и да посочи фактите, останали неизяснени, респ. да заяви доказателствени искания. Не го ли направи, въпреки до-

¹ Вж. общо **Стамболиев, О.** Доказването в гражданския процес. 2. изд. С.: Сиела, 2010, 40–46.

² **Влахов, Кр.** Актуални проблеми на новия Граждански процесуален кодекс. С.: Сиби, с. 36.

пуснатото процесуално нарушение фактите, респ. доказателствените искания, се преклудират (арг. от чл. 266, ал. 2, т. 1 ГПК във вр. с чл. 260, т. 6 ГПК)¹.

7. Заключение

Настоящите бележки не претендират за изчерпателност и категоричност на застъпената теза, а единствено целят да обърнат внимание на съдебната практика и да поставят дискусия в теорията относно коментираните важни материалноправни и процесуални въпроси.

¹ Мингова, А. Цит. съч., с. 543.